

JÁKI LÁSZLÓ

Elkésztett recenzió

Gondolatok Jancsó Benedek *Középiskoláink reformja* című, 1891-ben megjelent könyvéről¹

Jancsó Benedek könyve kapcsán is felvethető a kérdés, vajon jól gazdálkodunk-e neveléstörténeti értékeinkkel?

A pedagógia történetében az elmúlt évszázadok, sőt évezredek során számos időtálló megállapítás született. Ha ezek mögött nem is álltak mai értelemben vett tudományos kutatások, mégis mindmáig érvényes igazságokat tartalmaznak. Egyszerű példa: az „ép testben ép lélek” tétel olyan, mint a matematikában a 2×2 , mégis hosszú időnek kellett eltelnie, hogy eljussunk a mindennapi

testnevelésig. Valahogy ez jut eszünkbe a középiskola körül évszázada folyó vitáról; miért nem tudtuk, tudjuk felhasználni Jancsó-nak a középiskolával kapcsolatos megállapításait. Jancsó könyvének megjelenése idején, és azóta is, számtalan próbálkozás történt a középiskola optimális beillesztésére a közoktatási rendszerbe. A középiskola lehet 8 és 4 osztályos, volt humán- és reálgimnázium, volt görög és görögpótló, volt 5+1-es változat, hogy csak a legismertebb változatokat – pontosabban csődöket – említsük. Sok minden volt, csak egyvalami hiányzott: hogy tudományos alapossággal értékeljük, mi volt e próbálkozások csődjének az oka, illetve mi volt bennük az az érték, mely minden továbbinak a kiindulópontja lehet(ne).

Az elkésztett recenzió természetesen nem pótolja a tudományos alaposságú elemzést, mindössze felvillant egy értékes írást, melynek számos pontja érinti a jelenkori törekvéseket.

Jancsó reformtervének kiindulópontja az egységes középiskola, de oly formában, hogy az egységen belül a szelekció a társadalmi-gazdasági elvárásoknak és a tanuló ifjúság életkori sajátosságainak, szellemi adottságainak, teljesítményeinek figyelembevételével történjen. Tervezete szerint a 9 éves középiskolában a szelekció egy 3+4+2-es tagolódásban működne.

Az első szint magába foglalná a közoktatás legszélesebb alapjait, az elemi iskola negyedik osztálya utáni osztályokat, a polgári iskolát, a középiskola alsó négy osztályát. A tervezet szerint ez megkímélné a szülőket attól, hogy gyermekük 10 éves korában döntsenek a továbbtanulásáról, amikor az „individuais tehetségek és hajlamok még bölcsőjükben szunnyadnak.” A tervezet tehát a szelekciós rendszer első fokozata végén azokat a tanulókat irányítaná gyakorlati irányba, akik adottságai, képességei, teljesítményei ebbe az irányba mutatnak. Jancsó óv a társadalomban már akkor is jelen levő szemlélettől, hogy a szellemi

Jancsó reformtervének kiindulópontja az egységes középiskola

¹ Dr. Jancsó Benedek (1891): *Középiskoláink reformja. Paedagogiai tanulmány*. Budapest.

munka feltétlen elsőbbséget élvezzen. Bölcsen fogalmazza meg, hogy az első három év után szükség esetén lehet egy gyerekből „jóralvó csizmadiainast csinálni, de nem tudom: micsoda eszközzel bírhatnók rá mi a bukkott diákot, még ha csizmadia gyermeke is volna, hogy kezébe vegyen egy dikicset, meg a kaptafát. A tönkrement gentry-ivadék inkább csavargó s tolonczházak lakója lesz, semhogy keresne magának tisztességes, de testi munkával összekötött foglalkozást.”

Az első három év után a tanulók szigorú vizsga alapján kétféle bizonyítványt kapnának. A gyengébb teljesítményt nyújtó tanulók jogot kaphatnának szakiskolai tanulmányok folytatására, míg a jobb osztályzatúak maradnának a tudományos pályákhoz vezető úton. Jancsó véleménye szerint a középiskola első három éve után a szakiskolába kerülő tanulóknak elsősorban gyakorlati képzést kell biztosítani. „Ha az ipari, kereskedelmi iskolákban kevesebb elmélet, de több gyakorlati ismeret elsajátítására törekszünk, akkor a mostani 3 éves tanfolyam a rövidebb előkészítő iskolázás mellett is teljesen elégséges lesz arra, hogy képzett iparosokat és kereskedőket kapjunk, sőt talán még inkább elérjük azt, hogy az ilyen iskolák végzett növendékei nem fognak az ipari és kereskedelmi gyakorlatról úgy félni, mint most.”

A következő, a 12–16 éves tanulókat felölelő négyéves szakasz végén ismét szigorú vizsga következne. A gyengébb fokozatot elérők lényegében a hagyományos érettségivel járó jogokat kaphatnák, viszont a felsőfokú továbbtanuláshoz további két évre lenne szükség. A tényleges képességeken alapuló rendszer emelné az oktatás színvonalát. A középszinten kevesebb lenne ugyan a tanuló, de a jobb minőségű

összetétel magasabb szint elérését tenné lehetővé.

A szelekciós rendszer – teljesen újszerűen – figyelembe veszi a tanulók szellemi teljesítményeit, adottságaikat úgy, hogy ezt összhangba hozza a társadalmi-gazdasági igényekkel.

A tervezet demokratikus jellege aligha szorult bizonyításra, hiszen a szelekciós rendszer tanulói teljesítményen, adottsá-

gokon és nem a szülők vagyoni helyzetén alapul.

A tervezet fentiekben említett elvei szerint készülne a tanterv. Jancsó felismerte, hogy egy iskolarendszeri reformot követnie kell egy tantervi reformnak; tantervi reformja ugyancsak több, a korabeli szemlélettől elért elemet tartalmaz. Jellemző példaként hozta fel a hagyományos vitában, mely szembeállította a humán és a természettudományos műveltséget, Jancsó humán beállítottsága ellenére állást foglal a természettudományos műveltség fontossága mellett. Vonatkozó gondolatait – fontosságuk miatt – szó szerint idézzük. „Nincs igazuk az ortodox paedagogusoknak, mikor azt mondják, hogy a természettudományok a mainál előbbi helyet a középiskolai oktatásban azért sem követelhetnek magoknak, mert módszerök még nem olyan megállapodott, mint a százados gyakorlaton alapuló nyelvtudományoké, hogy ezeknek nevelő értékével voltaképpen tisztában sem vagyunk. Ha a természettudományok tanításának methodikája még fejletlen, s nevelő értékük nincs megállapítva, annak okai egyenesen magok az orthodox paedagogusok, kik az iskolában csak azért túrték meg, mert kénytelen voltak engedni az élet követelményeinek. Hogyan is fejlődhetett volna a természettudományi oktatás, mikor be volt szorítva az iskolai

a szelekciós rendszer tanulói teljesítményen, adottságokon és nem a szülők vagyoni helyzetén alapul

tantervek valamelyik zugába, hol számára életető levegő, napfény és meleg nem volt.” Jancsó szerint az önállóvá tett természettudományos oktatás nemesítő lehet etikai és irodalmi szempontból is. Példaként említi, hogy megfelelő természettudományos oktatás esetében „az ifjú nem fogja unalommal vagy érzéketlenül átlapozni Petőfi azon költeményeit, melyekben természet-szemlélete bölcsészeti felfogássá magasulva nyilvánul.”

Jancsó tervezetében részletesen foglalkozik az egyes tantárgyak tantervi kérdéseivel, majd külön fejezetet szán a testi nevelésnek. 1891-ben felismeri, hogy a jövőben a tanulókkal szemben támasztott értelmi munka igénye csak növekedni fog. „Nincs más védelmi eszköz – írja –, mint lehetővé tenni, hogy ifjúságunk testileg is megbírija a ráhalmozott ideg- és izomemésztő szellemi munkát.” Jellemző, hogy a német tornával szemben a játékot helyezi előtérbe, mert az jobban megfelel a tanulók életkori sajátosságainak. Amint korábban már olvashattuk, reformtervezetének minden elemét áthatja az életkori sajátosságok figyelembevétele.

Végül Jancsó minden reform kulcsszeplőjével, a tanárral és a tanárképzéssel foglalkozik. Alapelve a hivatástudat, a tanári önállóság. „A tanárságra még nem kvalifikál – amint néhányan hinni szeretik – a csendes butasággal határos jámborság, a napszámos kenyérkereső szerénység s kevéssel való megelégedése.” El kell érni – írja Jancsó –, hogy a tanári pályára csak

tehetséges és önmagukban igazi hivatást érző egyének lépjenek.

„Legnagyobb jutalmam az lenne, ha nemcsak tanártársaim, de kultúrpolitikuskaink és a művelt nagyközönség azon tagjai is elolvasnák, kik a közoktatásügy kérdései iránt érdeklődni szoktak.” – írja könyvének bevezetőjében Jancsó.

A „legnagyobb jutalom” azonban elmaradt. Jancsó könyvének megjelenése idején 93 pedagógiai folyóirat jelent meg, de tervezetével csak a Magyar Paedagogia foglalkozott. A bírálatot a művelt, tájékozott, de konzervatív szemléletű Öreg János tanítóképző intézeti tanár írta, aki több pozitív

el kell érni – írja Jancsó –,
 hogy a tanári pályára
 csak tehetséges
 és önmagukban igazi
 hivatást érző egyének
 lépjenek

megjegyzés mellett egyértelműen elvetette Jancsó tervezetének legfontosabb elemét: a szelekciós rendszert. Öreg szokatlanul keményen fogalmazott, miszerint „ehhez hozzá nem járulhatunk”, mert ez korlátlan hatalommal ruházná fel a tanárokat és

csorbítaná a szülői jogokat. Tegyük hozzá, hogy Öreg nem mondja ugyan ki, de ő a vagyonos szülők gyenge képességű gyerekei jogainak, lehetőségeinek csorbítására gondolt.

A középiskola reformja elmaradt, Jancsó tervezete feledésbe merült, és nem segített az oktatásügy számára legtöbb gondot okozó középiskola problémájának megoldásában. Jancsó tervezetének egyes elemi azonban egy évszázad után is figyelmet érdemelnének. Az elkészett recenzió talán segíti a múlt értékes törekvéseinek megismerését.